

Yakın Doęu Üniversitesi Yayınları
2400'üncü Yılında Aristoteles ve Aristoteles'in
Dünya Tefekküründeki Yeri

Editör

Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ
Recep DURAN

ISBN

978-605-9415-20-0

Dizgi

Ankara Dizgievi

Ofset Hazırlık

Elif KILIÇKAN

Kapak Tasarımı

Hüseyin AŞKAROĞLU

Basım Yeri

YDÜ Matbaası 2017 Lefkoşa

Baskı

Birinci Baskı

İsteme Adresi

Yakın Doęu Üniversitesi,

Kitap Satış Birimi

Tlf: (392) 223 64 64/5477

Faks: (392) 223 51 79

E-posta: bookstore@neu.edu.tr

Tüm yayın hakları Yakın Doęu Üniversitesine aittir.
Bu kitabın hiç bir bölümü, yazılı izin alınmaksızın hiç bir biçimde ve
hiç bir yolla çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Kitapta ileri sürülen görüşler
ve gerçeklere ilişkin ifadeler tamamen yazara aittir ve bu kitapta
yayınlanmış olması bu görüş ve ifadelerin Yakın Doęu Üniversitesi
tarafından benimsendiği anlamına gelmez.

Yakın Doęu Üniversitesi

2400'üncü Yılında Aristoteles ve Aristoteles'in
Dünya Tefekküründeki Yeri

Edit: Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ
Recep DURAN

Yakın Doęu Üniversitesi Yayınları
Lefkoşa-2017

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Ahmet ARSLAN Aristoteles'in Dünya Tefekküründeki Yeri Üzerine	9
Ferruh ÖZPİLAVCI Aristoteles'in Mantık Külliyatı Organon'un İslam Dünyasına İntikali ve Buradaki Serüveni.....	19
Hüseyin Gazi TOPDEMİR Aristoteles'in Doğa Felsefesi ve Ortaçağ'a Yansımaları	95
Ali DURUSOY Aristoteles'in Madde ve Sûret Kuramının Mantiğa Uygulanışı.....	125
Hatice ERKIZAN Aristoteles ve Nussbaum'da Ahlaki Kimliğin Analizi (I).....	145
Muhittin MACİT Aristoteles Şarihi Olarak İbn Rüşd	165
Cemalettin ERDEMCI Aristo Felsefesinin İslam Dünyasına Girişi ve Kelam İlmine Etkileri	199
Şafak URAL Aristoteles Mantiğı ve Mantık Anlayışı.....	221
Vedat KAMER Aristoteles ve İformel Mantık..... Aristotle and Informal Logic	235

İbrahim ÇAPAK

Aristoteles'e Göre Önergeler ve Farabiye Etkisi..... 251

Hümevra ÖZTURAN

Aristoteles'te İyi Kavramının Beş Niteliği 269

Mehmet BULĞEN

Aristo'nun Atomculuk Eleştirisi 285

Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ

Cüندیşâpür Medresesi'nin Felsefenin İslam Âlemine

Girişindeki Rolü Üzerine 325

ARİSTOTELES MANTIĞI VE MANTIK ANLAYIŞI

Şafak URAL*

Aristoteles, mantığın kurucusu olarak kabul edilir. Fakat Aristoteles'in mantık çalışmaları, teknik anlamda bir "mantık", yani bir çıkarım işlemi olmanın ötesinde bir yere ve öneme sahiptir. O'nun mantık çalışmalarının arkasında felsefi görüşlerini, dil analizlerini ve dil/mantık ilişkisini görmek mümkündür. Aristoteles'in mantık çalışmalarını felsefi görüşleriyle birlikte dikkate almak suretiyle bir Aristotelesci mantık anlayışından da söz edebiliriz.

"Aristoteles mantığı" denilince son noktasında kıyas bulunan, arka planında ise sembolik bir dilin yer aldığı çıkarım işlemi öncelikle akla gelir. Bu özellikleri açısından o saf bir mantık çalışmasıdır; çünkü, formel olarak denetlenen dedüktif bir çıkarım sözkonusudur.

"Mantık" denilince dedüktif bir işlem olarak kıyasın akla gelmesi sebepsiz değildir. Çünkü asırlar boyunca kıyas, akıl yürütme işlemiyle özdeşleştirilmiştir. Şüphesiz dedüksiyon dışında endüktif akıl yürütme, analogi ve abdüktif çıkarım gibi çeşitli çıkarım biçimleri de dikkate alınabilir. Ne var ki benim burada asıl üzerinde durmak istediğim nokta, Aristoteles mantığının ve dolayısıyla kıyasın arkasında yatan Aristotelesci düşünce biçimidir. Bu düşünce biçiminin bir özelliği, sorunlara "niçin" sorusu ve bu sorunun öngördüğü kabuller açısından bakmasıdır. Kıyas öğretisi, bu bakış çerçevesinde, güvenli bir sonuç elde etme yöntemi olmuştur.

* Prof. Dr. (www.safakural.com) safakural@safakural.com

Aristoteles'in mantık çalışmalarını, mantık anlayışını ve felsefe görüşlerini birlikte içeren Aristotelesçi düşünce biçimi, Ortaçağ'da Hıristiyan ve İslam dünyasında Aristoteles mantığını bir araç (organon) olarak kullanmıştır; bu düşünce biçimi günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir. Diğer bir ifadeyle, Aristoteles mantığının bir araç olarak kullanılması, O'nun kıyas öğretisinin arkasında yatan (Aristotelesçi) düşünce biçiminin de kabul edilmesini gerektirmektedir. Aristotelesçi düşünce biçiminin ve dolayısıyla mantık anlayışının temelinde ise O'nun nesne anlayışı yatmaktadır. Çünkü Aristotelesin mantık çalışmaları, O'nun felsefi görüşlerinin bir uzantısı konumundadır. Bu sebeple Aristoteles mantığını Aristotelesçi düşünce biçimini ayrıca dikkate almadan kullanmak, Ortaçağ'da Hıristiyan ve İslam dünyasında, hatta günümüzde özellikle de teolojik ve felsefi birçok sorunun dayandığı zeminin farkedilememesi anlamına gelecektir. Aristoteles mantığının sadece bir araç olarak görülmesi, kıyasın öngördüğü ontolojik ve epistemolojik kabullerin dikkate alınmamasını, ayrıca da birçok felsefi ve özellikle teolojik sorunun üstünün örtülmesine sebep olmuştur.

Bu ilişkilere biraz daha yakından bakabilmek amacıyla "Aristotelesçi düşünce biçimi"ni, O'nun fizik nesnelere ilgili görüşleri üzerinden ortaya koymaya çalışacağım. Görünen o ki Aristoteles mantığı da O'nun nesne anlayışından hiç bağımsız olmamıştır. Bu ilişkiye yakından bakmak suretiyle Aristotelesçi mantığın özelliklerinin ve etkilerinin daha doğru olarak değerlendirilebileceğini düşünüyorum.

"Aristoteles mantığı" denilince dedüktif/formel özellikler öncelikle akla gelir; bu tip bir mantık çalışmasını herhangi bir felsefi görüşü dikkate almadan incelemek elbette mümkündür. Ne var ki Aristotelesçi düşünce biçimi/felsefesi O'nun mantık çalışmalarına yön vermiştir. Öte yan-

dan Aristotelesçi düşünce biçimi/felsefesi, bilindiği gibi Newton sisteminin ortaya çıkmasından sonra bir sarsıntı geçirmiştir. Fakat bu sarsıntı, Aristoteles mantığının ve Aristotelesci mantık anlayışının yerini korumasına engel olmamıştır. Aristotelesci mantık, yaslandığı Aristotelesçi felsefeye yöneltilen büyük eleştirilere rağmen varlığını hep sürdürebilmiştir. Aristoteles felsefesinin Aristotelesçi mantık anlayışı ile olan ilişkinin dikkate alınmamasının yarattığı kargaşa öyle görünüyor ki günümüzde de sürmektedir. Aristoteles'in mantık çalışmaları, Aristoteles felsefesiyle ve onun nesne görüşüyle ilgi içinde ele alınmadıkça, bu mantığın (özellikle teoloji ve felsefedeki) kullanımıyla ilgili sorunları farketmek mümkün olmayacaktır.

Aristoteles'in kıyas öğretisi, O'nun (teknik anlamda) mantık çalışmaları içinde öncelikli bir yere sahiptir. Kıyas, Aristoteles mantığını karakterize eder ve onunla adeta özdeşleşmiştir.

Özellikle kıyas olarak bilinen çıkarımın formel olarak ifade edilebilir ve denetlenebilir olması, yani doğru ve yanlış akılyürütmelerin tespitine olanak vermesi, düşüncenin işleyiş biçiminin kıyasla ilişkilendirilmesine, hatta kıyasın doğru düşünceyle özdeşleştirilmesine sebep olmuştur. Sonuçta da "Aristoteles mantığı" denilince, dedüktif, formel ve denetlenebilir bir çıkarım işlemi akla gelmiştir. Bu özellik, günümüz mantık çalışmalarıyla Aristoteles'in mantık çalışmaları arasında bir süreklilikten söz edilmesine de olanak vermektedir.

Ne var ki, Aristoteles'in (mantık çalışmalarıyla değil de) mantık anlayışı ile günümüz mantık anlayışı arasında bir süreklilikten değil, bir uçurumdan sözetmek yerinde olur. Ondokuzuncu asrın sonlarındaki matematik ve mantık çalışmaları, Aristotelesci mantık ve felsefe çalışmalarından bağımsız fakat kendi iç dinamizmine bağlı olarak ortaya

çıkıştır. Bu durum muhtemelen Aristoteles'in kıyas ile ilgili görüşlerinin O'nun nesne anlayışı ve dolayısıyla felsefe anlayışı ile olan ilişkisinin de dikkatlerden kaçmasına sebep olmuştur. Sonuçta Aristotelesci mantık anlayışı, Aristotelesci mantık çalışmalarıyla birlikte varlığını sürdürebilmiştir. Aristotelesci mantık anlayışının özelliklerinin ortaya konulması, kıyasın sahip olduğu bazı özelliklerin günışığına çıkartılabilmesine, bazı teolojik ve felsefi sorunların farklı bir açıdan görülmesine sanırım olanak verebilecektir.

Günümüz mantık anlayışı, dedüktif bir çıkarımı, geçerli/geçersiz özelliği aracılığıyla tanımlar. Fakat Aristoteles'in mantık anlayışında kıyasın özelliği, zorunlu sonuç verebilmesidir. Bu zorunluluk, dedüktif bir çıkarımın geçerliliğinden bağımsızdır; dolayısıyla da dedüktif çıkarımına ait olmayan bir özellik içermektedir. Kıyasın dedüktif bir çıkarım olması, Aristoteles'in bu çıkarımın zorunlu sonuç verdiğini söylemesine engel değildir; çünkü kıyas, Aristoteles'in felsefe anlayışıyla yakın ilgi içindedir.

Başta Frege olmak üzere çeşitli mantıkçıların temelini attığı sembolik yapı ile Aristoteles'in mantık çalışmalarında kullanılan formel dil arasındaki fark veya onların teknik sorunlara yaklaşımlarından kaynaklanan farklar üzerinde durmayacağım. Fakat buna karşılık, Aristoteles'in mantık anlayışında kıyasın zorunluluk içermesi beni ilgilendiren bir özelliktir. Çünkü bir kıyasta sonucun zorunlu olması, öncüllerin zorunlu olmasıyla ilgili değildir; dolayısıyla burada sözü edilen zorunluluk, önermelerin modalitesinden bağımsızdır. İşte bu durumun arkasında da yine O'nun felsefi sistemini ve dolayısıyla nesne anlayışını bulmak mümkündür. Aristoteles'in nesne anlayışını sorgulamak, Aristoteles'in mantık anlayışına daha dikkatli bakmamıza olanak verecektir.

“Fizik nesne”, bilindiği gibi Antikçağ’dan itibaren felsefenin gündeminde yer almış olan saf bir felsefe problemi- dir. Bu ontoloji problemini, Antikçağ’dan Newton’a kadar uzanan bir dönemde, sanırım iki temel görüş açısından ele almak yerinde olacaktır. Bunlardan ilki Platon, ikincisi ise Aristoteles’dir. Newton, kısaca ifade etmek gerekirse, “madde” kavramı yerine “kütle” kavramını koymak suretiyle sözkonusu soruna yepyeni bir boyut kazandırmıştır.

“Fizik nesne” sorunu Antikçağ’da önce varlık ve oluş kavramları aracılığıyla ele alınmıştır. Platon’la birlikte yeni bir evre başlamıştır. Çünkü Platon, fizik dünyanın kavranılmasında, bu dünyanın dışında ve ondan yapıca farklı bir dünyanın varlığının kabulünü bir koşul olarak ileri sürmüştür. İdealar dünyası, fizik nesnelere duyular aracılığıyla kavrayabilmenin ontolojik ve epistemolojik koşulu durumundadır. Daha sonra gelen filozofların yaptığı aslında Platon’un bu idealar dünyası yerine örneğin fenomenleri, maddeyi veya benzeri nesneyi koymak olmuştur. Çünkü Platon, fizik nesnelere duyularla özdeş olarak kabul edilemeyeceğini farketmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Whitehead’in dediği gibi, tüm batı felsefe tarihi Platon’a düşülen bir dipnot gibi düşünülebilir. Çünkü fizik nesnelere dünyasının algıyla özdeş olamayacağı, (adı ve özellikleri ne olursa olsun) başka bir varlık aracılığıyla kavranılması, vazgeçilmez bir koşul olarak felsefenin gündemini belirlemiştir.

Aristoteles, soruna yeni bir boyut katmakla kalmamış Platon’un çizgisini bir adım öteye taşımıştır. Çünkü Aristoteles, Platon’un kendi başına varolan idealar alemi yerine cins/tür ayrımı aracılığıyla hem bir adım öteye geçmiş hem de soruna empirik içerikli yeni bir boyut kazandırmıştır. Platon tarafından tanımlanan sorun, yani fizik nesnelere bilgisine ulaşılmasına ilişkin sorun, sonuçta dilin yapı ve işleyişine bağlı olarak ele alınabilir hale gelmiştir.

Diğer bir ifadeyle Aristoteles, fizik nesnelerin duyumlarla ilgili sorunlarının dil aracılığıyla ele alınmasına olanak veren (felsefi) bir sistem kurmuştur.

Fizik dünyanın ontolojik özelliklerinin başında şüphesiz değişme ve hareket gelmektedir. Bu özelliklerin kendisini ve onların duyumlarla olan ilişkisinin içerdiği sorunları Aristoteles, ayrıntıya girmeden söylemek gerekirse, kategoriler aracılığıyla ele almıştır. Algularla taşınan bilgiye karşılık gelen 9 kategori bilindiği gibi aslında birer yüklemdir; yani dilsel açıdan bakıldığında, öznenin sahip olabileceği özellikleri ifade ederler. Nelerin nelere yüklem olarak atfedilebileceği, önerme düzleminde (ve elbette kategoriler dikkate alınarak) belirlenir. Sonuçta da fizik nesneler dünyasının temel ontolojik özellikleri, dil aracılığıyla ele alınabilir hale gelir. Çünkü tek tek nesnelerin varlık özelliklerini ifade araçları önermelerdir. Fakat önemli olan nokta, “varlık” kavramının kendisinin de dilsel bir anlamının konusu olmasıdır; çünkü “varlık” dediğimiz, tek tek fizik nesnelerin ortak özelliğini ifade etse de onlardan farklıdır. Bu fark ve ortaklık, “varlık nedir?” sorusu sorulduğunda, ancak dilin (ve dolayısıyla önermelerin) bir araç olarak kullanılmasıyla cevaplandırılabilir.

Aristoteles için “terim” (horos), bir önerme sözkonusu olduğunda özne veya yüklem konumunda bulunur. Özne konumunda olan bir terim ya (Sinan, Zeynep gibi) tekil (individual/singular) ya (bazı insanlar gibi) tikel (particular) ya da (bütün insanlar gibi) tümel (universal/katholou) olabilir. Terimler arasında kurulan ilişkiler önermeleri oluşturur; diğer bir ifadeyle önermelerin özelliği, terimler arasına kurulan ilişkiyi bir yargı halinde dile getirmesidir. Mantık, önermeler (ve dolayısıyla yargılar) arasında ilişki kurmak işlemidir. Bu ilişki (burada indüktif çıkarımları dikkate almıyorum) öncüllerden sonuç çıkarma işlemi

olarak bilinir. Aristoteles açısından bakıldığında bu işlem kıyas (syllogism/sullogismos) şeklinde gerçekleşen (bir dedüktif) çıkarımdır.

Bu çıkarım elbette formel ve denetlenebilir bir işlemdir; ne var ki arka planında, Aristoteles felsefesi içinde tanımlanan nesne anlayışı yatmaktadır.

Bir önermede özne ve yüklem arasında gözlem aracılığıyla kurulan bir ilişki, yukarıda da işaret edildiği gibi, Aristoteles'in kategoriler öğretisi aracılığıyla yorumlanır ve sınırlandırılır. Özellikle Topiklerde ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı gibi kategoriler, önermelerin doğruluk değerlerini belirleyen bir tür ön koşul durumundadırlar. Aristoteles için bir önermede yüklem özne üzerinde (doğru olarak) tasdik edilmesi, kısaca ifade etmek gerekirse, öznenin sahip olabileceği 9+1 kategori çerçevesinde olabilir/olmalıdır.

Bu kategorilerden dokuz tanesi, yüklem özne üzerine tasdik edilmesi, gözlemsel sorulara verilen cevapların da sınırını belirler. Nitekim "nerede", "kim", kaç metre veya kilo, "ne zaman", "kimin", "nasıl" gibi gözleme dayanan sorular, O'nun dokuz kategorisinden birisine aittir; dolayısıyla da bu dokuz kategori, bir nesne hakkında empirik içerikli bilginin sınırlarını ve koşullarını sağlamak özelliği taşır. Elimde tuttuğum kalem ile ilgili olarak dokuz kategori çerçevesinde -ancak gözlemsel bilgi- sahibi olabilirim. Yani dokuz kategori, bir fizik nesne hakkında empirik olarak ortaya konulabilecek tüm bilgileri sınıflar ve sınırlar.

Bir önermenin doğruluğu elbette sadece gözlemsel içerikli değildir. Nitekim, herhangi bir gözleme başvurmasam da örneğin "kalem şarkı söylüyor" demem; çünkü onuncu kategori, yani o nesnenin cevheri (ousia/substantia)(substance/hupokeimenon veya hypokeimenon) onun böyle bir özelliğe sahip olmasına ve dolayısıyla böyle bir yargıda bulunulmasına izin vermeyecektir. İşte Aristoteles'in bu

anlayışı, felsefenin, bilimsel çalışmaların ve özellikle de teolojinin çerçevesini belirlemiş, hedef koymuş ve tutarlı bir felsefi bir yapının oluşturulmasına olanak vermiştir. Bu felsefi yapı, “**niçin**” sorusuna cevap verecek şekilde kurgulanmıştır; kanunumuz açısından bakarsak, kıyas, hem bu “niçin” sorusunun cevabını verme hem de tutarlı bir sistem oluşturma aracıdır. Böylesine mükemmel olarak kurgulanmış bir sistemin asırlar boyu yaşaması, hem bilimsel ve felsefi çalışmaların hem de tüm ortaçağın teolojik sorularını cevaplandırabilmesi hiç de şaşırtıcı gelmemelidir.

“Niçin” ve “nasıl” soruları, herhangi bir konuda teorik bir sorgulama yapmanın yöntemini ve koşullarını belirler. Daha da önemlisi, bu koşullar, ontolojik ve epistemolojik dayanaklar da öngörür. Dolayısıyla bu iki soru, verilecek cevaplara ontolojik ve epistemolojik sınırlamalar getirme özelliğine sahiptir.¹

Kısaca ifade etmek gerekirse kıyas, «niçin» sorusuna cevap verme aracıdır. «Niçin» sorusu ve bu soruya verilecek cevap arasında kurulmak istenilen teleolojik bir ilişkinin mantıksal bir özellik taşıması, kıyas formunun kullanılmasını talep etmektedir.

«Niçin» sorusunun öngördüğü telos, Aristoteles sisteminde organist özellikte bir evren tasarımını ve dolayısıyla ontolojik ve epistemolojik önkabulleri olan bir sistemi de beraberinde getirmektedir. Aristoteles'in bu evren tasarımı, O'nun nesne anlayışının da temelini oluşturur. Nitelik her tek tek fizik nesne, içinde bir erek barındırır. Fizik nesnelere sahip oldukları tekil cevher çerçevesinde bir erek'e yönelirler. Bu açıdan bakıldığında Aristoteles'in terim'e bakışı ile fizik dünyanın ontolojik özellikleri elbette birbirini tamamlamak durumundadır. Asıl ilginç olan taraf, Aristoteles'in ontoloji anlayışının, O'nun kıyas öğretisi

ve dolayısıyla mantık anlayışıyla olan ilişkisidir. Çünkü kıyas öğretisi, niçin sorusuna verilebilecek cevaplar arasındaki ilişkiyi mantıkça güvenilir bir şekilde oluşturma aracıdır.

Doğru bir çıkarım, (elbette öncelikle geçerli) çıkarım kurallarına uyulmasıyla elde edilebilir. Evet, her kıyas dedüktif bir çıkarımdır; fakat her dedüksiyonun, Aristoteles kıyasına uygun olması da elbette gerekli değildir. Ayrıca, yukarıda da işaret edildiği gibi, dedüktif bir çıkarımın sonucunun zorunlu olmasından değil, geçerli veya geçersiz olmasından söz etmek gerekir.

Fakat kıyasın kendine has bir özelliği vardır; bu da “niçin” sorusuna (mantıksal olarak tutarlı) cevap verme olanağı sağlamasıdır. Aristoteles’in mantık anlayışı, niçin sorusu dışında bir soru sorulması elbette yasaklamamaktadır; fakat «niçin» sorusu, Aristotelesin felsefe anlayışının kurgusunu, sistematüğini ve problemlerini belirlemiştir. Şüphesiz her türlü empirik/gözlemsel soru ve cevapların daima “niçin” sorusuyla ilişkili olması her zaman gerekli değildir; ve bu gibi sorulara bir çıkarım şeklinde değil de bir yargı dile getiren önermeler aracılığıyla cevap verilmek de yeterli olabilir. Fakat burada bizi ilgilendiren nokta, Aristoteles’in “niçin” sorusundan hareket etmiş olması, bu soruya cevap aramasıdır. Unutmamak gerekir ki bu soru, sorunların, hem felsefi hem de bilimsel çerçevesini biçimlemektedir. Bizi ilgilendiren diğer önemli nokta, “niçin” sorusunun sorulması, telosun kabulü sayesinde kıyas şeklinde bir çıkarımın kullanılmasına ihtiyaç göstermesidir. «Sokrates niçin ölümlüdür?» sorusunun cevabı, «çünkü bütün insanlar ölümlüdür ve Sokrates de bir insandır» şeklindeki önermelerin, bir kıyasın öncülleri olarak kabul edilmesiyle verilebilir. Elbette «niçin bütün insanlar ölümlüdür?» şeklindeki sorunun cevabı, Aristotelesci düşünce

sisteminde örneğin «ay-altı alemde oluş ve bozulmuş vardır ve insan da bu alemde yaşamaktadır, o halde insan da ölümlü olacaktır» şeklinde de olabilir. Eğer “Sokrates niçin insandır?” şeklinde bir soru sorulursa, böyle bir soru, Sokrates’in (tekil ve tümel) cevheri ve diğer kategoriler dikkate alınarak cevaplandırılabilir. Verilecek cevaplar ise kıyas formunda bir çıkarımın kullanılmasına ihtiyaç göstermektedir. Bu çıkarım formu aynı zamanda, Aristotelesci felsefe anlayışı içinde, fizik dünyanın organist ve teleolojik bir örgü şeklinde mantıkça tutarlı bir tasvirini yapabilmeyi sağlamaktadır. Kıyas sayesinde, hem “niçin” sorusunun öngördüğü (ontolojik ve epistemolojik içerikli/felsefi ve bilimsel) bir yapı oluşturmak hem de gözlemsel olgular arasında mantıkça tutarlı ilişkiler kurmak olanağı elde edilmiş olmaktadır. Dikkat edilirse bu durum, olgular arasında öngörülen ilişkilerin zorunlu olmasını, kıyasın bir özelliği olarak düşünülmesinin de açıklamaktadır.

Aristoteles’in kategorilerini ve mantık anlayışını dil ile (özellikle de Yunanca ile) ilişkilendirmek oldukça yaygındır; ne var ki bu bakış kolaycı bir çözümü de beraberinde getirmekte ve asıl dikkate alınması gereken noktanın da üstünü örtmektedir. Çünkü kıyas biçimindeki bir çıkarımı aslında “niçin” sorusuna verilebilecek cevaplar için güvenilir bir yöntem olarak kabul etmek mümkündür; hatta gereklidir.

Antikçağ düşüncesinin arkasında bilindiği gibi mitoslar vardır; ve mitoloji “niçin” sorusunun cevabını vermeye yönelik en eski araçlardan birisidir. Antikçağ felsefesi de mitolojik geleneğe uygun olarak “niçin” sorusuna cevap aramıştır. “Niçin” sorusu, sadece felsefi değil bilimsel cevaplar aracılığıyla fizik dünyanın anlaşılmasında da (artık mitolojik içerikli olmayan) teleolojik kabullerin kullanılmasını talep etmektedir. Aristoteles mantığı ve dolayısıyla kıyas

öğretisi, verilecek cevapların birbirleriyle tutarlı olmasını sağlayan bir araçtır. Fizik dünyanın organist ve teleolojik yorumu, olgular arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulmasından sorumludur. Kıyas, böyle bir ilişkinin mantıkça tutarlılığın denetlenmesine olanak veren bir yöntemdir.

Fizik dünyanın bilimsel/felsefi/ontolojik açıklamasında Aristotelesci yaklaşım, Newton'un fizik sistemine kadar hakimiyetini rakipsiz olarak sürdürmüştür. Kısaca ifade etmek gerekirse Newton'la birlikte soru değişmiş ve dolayısıyla fizik dünyada varlığı öngörülen yapı ve dolayısıyla ontolojik kabuller de değişmiştir. Nitekim Aristoteles'in fizik nesnelere dünyasına bakışını karakterize eden organist/teleolojik anlayış, Newton sistemiyle birlikte mekanist/rasyonalist bir anlayışa, yeni (ontolojik ve epistemolojik) kabuller sistemine yerini bırakmıştır.

Tekrar vurgulamak gerekirse, Aristoteles sisteminde her tek tek nesnenin sahip olduğu cevher, sahip olduğu telos sayesinde, nesnelere davranışlarını, hareketlerini ve gelecekte alacağı biçimler de dahil her türlü özelliklerini potansiyel olarak içermektedir. Bu tür kabuller, fizik nesnelere ilişkin bilimsel ve felsefi bir araştırmanın "niçin?" sorusundan hareket edilmiş olmasını, tam da bu soruya cevap aranmasını gerektirmektedir. Kıyas, böyle bir soruya verilecek cevabın formunu sağlayan bir çıkarımdır. "Niçin Sokrates ölümlüdür?" sorusu, "çünkü" ile başlayan öncüller gerektirir. Ne var ki Newton sisteminin cevaplarını, örneğin "gezegenler nasıl hareket eder?" veya "taş nasıl düşer?" şeklindeki sorulara verilen cevapları, kıyas şeklinde bir çıkarım ile ifade edemeyiz. Ancak «taş niçin düşer?» şeklinde bir soruya, Aristotelesci sistemde örneğin «ay altı alemde bütün taşların doğal hareketi yere doğrudur, taş da doğal bir cisimdir» şeklindeki öncüller aracılığıyla cevap verilebilir. Şüphesiz Newton sistemi içinde «bir taş niçin

düşer?» sorusu, gravitasyona bağlı olarak açıklanabilir. Fakat bu cevap ancak “nasıl” sorusuna verilen cevaplardan sonra anlamlı olabilir. Aristoteles'in kıyas öğretisi içinde kalınsaydı, “nasıl” sorusuna yönelmiş (Newtoncu) yeni bir bakış açısına ulaşmak mümkün olmazdı.

Aristoteles mantığı tarihi süreç içinde Ortaçağ'da İslam ve Hıristiyan mantıkçıları tarafından işlenmiş, Yeniçağ'dan geçerek XIX.asıra kadar (sembolik de olsa bir başlangıç noktası vermek gerekirse G. Frege'ye kadar) varlığını sürdürmüştür. Şüphesiz Aristoteles mantığının artık yok olduğunu veya bugün kullanılamaz durumda olduğunu ileri süremeyiz; fakat özellikle üzerinde ayrıca durulması gereken nokta Aristotelesci mantık anlayışının günümüzdeki konumu olmalıdır. Şüphesiz Aristotelesin mantık çalışmalarının halen eski yerini ve önemini koruduğu söylenemez. Ne var ki böyle bir değerlendirme, Aristotelesin mantık anlayışı veya Aristotelesci mantık anlayışı için de geçerli değildir. Çünkü Aristotelesçi mantık anlayışı, günlük yaşam ve teoloji başta olmak üzere çeşitli uygulama alanlarında bir araç olarak kullanılmaya devam etmektedir. İşte bu mantık anlayışı Aristoteles felsefesi ve özellikle de O'nun fizik nesne anlayışıyla olan ilgisi dikkate alınarak sorgulanmadıkça, günümüz teolojisi ve felsefesi üzerine yapılacak değerlendirmelerin bir kısır döngü oluşturması sanırım kaçınılmazdır.

Aristoteles mantığı, özellikle Hıristiyan ve İslam ortaçağında büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu durum, O'nun kıyası bir çıkarım işlemi olarak tutarlı bir şekilde kurmuş olmasıyla değil, mantık anlayışıyla da elbette yakın ilgi içindedir. Kıyas, doğru düşüncenin güvenilir ve denetlenebilir bir örneği olma özelliğine ve ayrıcalığına sahiptir. Kıyasın öncüllerinin denetlenebilir olması ve sonucun bu öncüllerden zorunlu olarak elde edilmesi, özellikle teoloji-

de son derece uygun bir araç olarak kabul edilmesine sebep olmuştur. Sonuçta “mantık” kavramıyla Aristoteles’in çalışmaları özdeşleştirilmiştir.

Aristoteles, sadece mantık ve felsefedeki görüşleriyle değil, bilimdeki çalışmalarıyla da çağları aşan bir düşünerdür. Onun fizik ve astronomi sistemi, Newton’a kadar (büyük ölçüde) yürürlükte kalmıştır. Biyoloji konusundaki görüşlerinin bugün bile kısmen devam ettiğini söylemek de mümkündür. Fakat ilginç olan taraf mantık çalışmalarının yaklaşık 20.yüzyıla kadar varlığını sürdürebilmesi olmasıdır. Aristoteles mantığına yöneltilen bütün eleştirilere rağmen alternatif bir mantık yakın zamanlara kadar ortaya konulamamıştır.

“Aristoteles mantığı” denilince, birbirini karşılıklı olarak etkileyen ve içiçe geçmiş şu üç ayrı özelliği dikkate almak yerinde olacaktır: bunlar (yukarıda işaret edildiği şekliyle) Aristotelesçi fizik dünya (ve nesne) anlayışı, Aristoteles’in mantık çalışmaları ve Aristotelesçi mantık anlayışıdır. Aristotelesçi fizik anlayışı Newton’a kadar, Aristoteles’in mantık çalışmaları ise 20.yy’la kadar gündemde kalmasına karşılık, Aristotelesçi mantık anlayışı ilginç bir şekilde günümüzde de kullanılmaktadır. Özellikle ahlak, teoloji, insan, devlet ve toplum ile ilgili sorunlar hep Aristotelesçi mantık anlayışının uygulandığı alanlar olmaya kesintisiz bir şekilde devam etmektedir. Halbuki, nasıl ki Newton sistemi kıyas şeklindeki bir çıkarım aracılığıyla anlaşılamazsa, ahlak, teoloji, toplum gibi sorunların da sadece Aristotelesçi mantık anlayışıyla sağlıklı bir şekilde kurulması sözkonusu değildir. Çünkü artık “niçin” sorusuyla birlikte “nasıl” sorusunun da sorulmasına gerek vardır.

Basit bir örnekle “ahlak nedir?” veya “insan nedir?” gibi bir soru, geleneksel bir bakışla, “ahlak niçin vardır?” veya “insan niçin vardır?” gibi bir soru eşliğinde cevaplandırılabilir.

bilir; ne var ki “nasıl ahlaklı olunur?” veya “insan nasıl varolmuştur?” şeklindeki soruların sorulması da kaçınılmazdır. Bu ikinci soru rasyonel cevapların verilmesini; yani bireyin özellikle toplumsal sorumluluklarının rasyonel olarak tespit ve tanımına veya insanın biyolojik, fizyolojik, genetik özelliklerinin araştırılmasına ihtiyaç gösterecektir. İlk soru dikkat edilirse teolojik içerikli cevapların verilmesine son derece uygundur; ve bu cevapların Aristotelesçi mantık anlayışı çerçevesinde kıyas kalıplarını kullanarak verilmesinde hiçbir sakınca yoktur. Ne var ki ikinci soru bizi sosyoloji, psikoloji gibi bilimlerin verilerini dikkate almaya, günümüz insanını ödev ve sorumlulukları açısından tanımlamaya sevk etmektedir. Elbette “ahlak nedir?” veya “insan nedir?” gibi sorular karşısında “niçin” ve “nasıl”ın birlikte düşünülmesi gerekir. Burada vurgulamak istediğim nokta, “nasıl” sorusunun cevabının Aristotelesçi mantık anlayışının ve dolayısıyla Aristotelesçi felsefenin dışında düşünmenin kaçınılmaz olmasıdır. Bu durum şüphesiz devlet, toplum, canlı gibi sosyal bilimlerin ve insan bilimlerinin konusunu oluşturan kavramların irdelenmesinde son derece önemli bir yer tutacaktır.

Referans

Ural, Ş., “Ontology as Depends on Questions”, GSTF Digital Library: 1st Annual International Conference on Philosophy: Yesterday, Today & Tomorrow (PYTT 2013), (Çevrimiçi), <http://dl4.globalstf.org/?wpsc-product=ontology-as-depends-on-questions>.